

3. **Vollmer G.** What evolutionary epistemology is not? / G. Wollmer // Evolutionary epistemology: a multiparadigm program / Ed. By W. Callebaut and R. Pinxten. – D. Reidel publishing company, 1987. – P. 202–221.
4. **Vollmer G.** Mesocosm and objective knowledge. On problems solved by evolutionary epistemology / G. Wollmer // Concepts and approaches in evolutionary epistemology / Ed. By F. M. Wuketits. – Dordrecht : D. Reidel Publishing company, 1984. – P. 69–121.

Надійшла до редколегії 10.01.2012

УДК 329 : 331.105.44

О. Л. Тупиця

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК

Досліджено соціальні потреби, які стають основою активізації профспілок у політичній сфері. Оцінюються перспективи профспілок як громадських організацій. Визначено соціальні ресурси профспілок як політичних інститутів.

Ключові слова: соціальна сфера, політична активність, соціальні витрати, профспілки, захист інтересів.

Исследованы социальные потребности, которые становятся основой активизации профсоюзов в политической сфере. Оценены перспективы профсоюзов как общественных организаций. Определены социальные ресурсы профсоюзов как политических институтов.

Ключевые слова: социальная сфера, политическая активность, социальные затраты, профсоюзы, защита интересов.

Study the social needs that are based on active trade unions in the political sphere. Assesses the prospects of trade unions as organizations. Defined social resources of trade unions as political institutions.

Keywords: social affairs, political participation, social costs, labor unions, protection of interests.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зміна якісних параметрів розвитку політичної системи сучасної України, (а саме: темпів демократизації, розвитку громадянського суспільства, балансу державних та недержавних політичних інститутів) потребує виявлення нової стратегії її розвитку, що повинна враховувати основні тенденції як вітчизняного, так і світового політичного процесу. Однією з основних подібних тенденцій, на думку автора, є набуття особливого значення нетрадиційними

суб'єктами політичного процесу – громадськими рухами, організаціями, групами інтересів та профспілками. Зазначені суб'єкти, на відміну від політичних партій та державних структур, у сучасній Україні лише починають функціонувати у публічній політиці, проте мають низку переваг перед останніми. Серед них, зокрема, значний кредит довіри населення та більш низький рівень дискредитації як акторів, тісний зв'язок із проблемами широких верств населення, наявність організаційних та фінансових ресурсів для системної політичної діяльності. Профспілки, як нетрадиційні суб'єкти політики, мають перспективи розвитку у зв'язку з їх центральною роллю у відносинах соціального партнерства, що становить основу нового соціально-економічного ладу сучасної України.

Серед останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, є, такі. Це, зокрема, робота В. С. Степаненко, в якій з точки зору соціологічної науки проведено аналіз стану громадянського суспільства та окремих його складових [9]. Крім того, важливими для даної статті є роботи російської дослідниці М. В. Кареліної [4–5]. В них здійснено соціологічний аналіз тенденцій зміни чисельності профспілок [4] та діяльності профспілок на регіональному рівні [5]. Аналіз соціальної ролі профспілок сучасної України здійснено в роботі Г. В. Осового [8]. Він акцентує увагу на перспективних напрямках розвитку профспілкового руху. Істотне значення для висвітлення перспектив соціологічного підходу у вивченні політичної ролі профспілок має дисертаційне дослідження Н.В. Карпової [6]. В ньому здійснено аналіз впровадження принципів трипартитизму у регулювання соціально-трудова відносин. Конститутивне значення для політологічного вивчення профспілок як явища політики має робота київського дослідника В. Ф. Цвіха [13], в якій проаналізовано місце та роль професійних об'єднань у структурі громадянського суспільства. Таким чином, присутність профспілок у соціальному просторі є стійким феноменом сучасної теоретичної реальності соціально-гуманітарних наук. Більш того, існує тенденція до фіксації за профспілками сутнісних рис соціального явища. Разом з тим, існує необхідність чіткого визначення ролі та місця сучасної соціології у вивченні проблеми трансформації політичного статусу профспілок. Тому невирішеною раніше частиною загальної проблеми, котрій присвячується означена стаття, є сучасний стан соціального середовища як базису зростання політичної активності профспілок та його значення для політологічного аналізу політичного статусу даного суспільного інституту. Відповідно із зазначеною проблемною сферою, метою даної статті є огляд основних напрямів соціологічного опрацювання проблеми ролі та місця профспілок у сучасній політичній системі, які існують у різних галузях соціально-гуманітарного знання сучасної України та близького зарубіжжя.

Основний зміст. Сучасні дисертаційні дослідження дозволяють виявити найбільш перспективні напрями політичної

Політологія   Філософія і політологія в контексті сучасної культури
участі сучасних профспілок. Основними з них є відстоювання інтересів суспільних груп та участь у функціонуванні політичних інститутів.

Важливим напрямом діяльності профспілок у соціальній сфері, що становить основу для розширення їх політичного впливу, є контроль за соціальною відповідальністю бізнесу. Ця сфера є досить новою для вітчизняних та пострадянських професійних спілок, оскільки процеси масштабної приватизації лише нещодавно завершилися. Проте нагальність проблеми посилюється небажанням ділових кіл здійснювати соціально орієнтовану політику стосовно найманих працівників та перекласти функції соціального забезпечення на державу. В зв'язку з цим профспілки перехідного суспільства мають всі підстави долучитися до політичного процесу, насамперед у сферу прийняття законодавчих рішень. На думку російської дослідниці Т.Л. Фролової, саме специфіка перехідного суспільства детермінує активне втручання профспілок у парламентську діяльність. Інші суспільні інститути не мають безпосередньої зацікавленості у відстоюванні прав трудящих. «У ситуації, коли переважна частина державної (загальнонародної) власності перейшла за допомогою держави в руки вузького кола російських громадян, виконавча влада має у своєму розпорядженні вкрай обмежені ресурси для проведення активної соціальної політики. Обсяг соціальних зобов'язань перед населенням держава в колишніх масштабах виконувати не здатна, що пояснює її лінію на скорочення цих зобов'язань (бюджетних витрат). На нашу думку, рівень соціальних витрат сьогодні не може базуватися лише на засобах консолідованого бюджету й залежати від доброї волі бізнесу, економічні інтереси якого в умовах ринку протилежні інтересам найманої праці. Саме тому інтереси трудящих повинні захистити закон і механізми його безумовного виконання. З цього погляду завданням профспілок стає активне включення у процеси законотворчості й механізми контролю за виконанням законодавства (через своїх представників у Державній думі та через законодавчі збори суб'єктів РФ, де профспілки мають право законодавчої ініціативи по захисту власних інтересів, через активізацію працюючих мас)», – вважає російський соціолог [11, с. 12].

Велике значення для розширення політичної участі профспілок має їх роль у системі соціального партнерства. На сучасному етапі дана система виходить далеко за межі виробничих та трудових відносин, набуває широкого суспільного значення. Політичний зміст соціального партнерства полягає у забезпеченні макросоціальної стабільності, що гарантує збалансованість політичної системи та державного управління. За умови такого великого значення соціального партнерства профспілки мають всі підстави для набуття статусу активного та впливового політичного актора-учасника вироблення стратегічних рішень державної соціальної політики. Як зазначає російський соціолог І.Г. Аксенова, «суспільне призначення системи соціального партнерства знаходить своє практичне вираження в реалізації погодженої соціально орієнтованої політики економічних ринкових

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Політологія
перетворень. Для становлення справжньої системи соціального партнерства, її ефективного функціонування на всіх рівнях необхідне створення й удосконалювання її організаційної бази, досягнення того, щоб усі функції цього механізму забезпечувалися цілком конкретними організаційними структурами, що мають, у свою чергу, відповідне фінансове, інформаційне й кадрове забезпечення. Важливу роль тут відіграють готовність і здатність профспілок виконувати свою роль справжнього соціального партнера» [2, с. 25].

На жаль, сучасні профспілки далеко не завжди усвідомлюють пріоритетність формування консолідованої та послідовної позиції щодо відстоювання інтересів найманих працівників. Більш того, у середовищі пострадянських профспілок наявна певна дезорієнтація стосовно стратегії дій в умовах постійного тиску з боку бізнесу. Посилення ролі та значення профспілок у системі соціального партнерства, на думку автора, може бути гарантованим за умови активної суб'єктної позиції профспілок, системності та узгодженості дій, а також принципової позиції у відстоюванні прав працівників. За цієї умови перспективи поширення політичного впливу профспілок набудуть більш широкого підґрунтя, оскільки зросте популярність профспілкових організацій.

Значний інтерес з точки зору політологічного аналізу соціального середовища політики та місця в ній профспілок представляє собою питання гендерної рівності. Вирішене на декларативному рівні за умов ЄСРП, у пострадянському суспільстві воно постало з новою актуальністю. Ситуація складається таким чином, що рівне представництво за статевою ознакою в усіх професіях та на всіх управлінських рівнях за пріоритетністю значно поступається проблемам соціального захисту. Принцип гендерної рівності, як принцип рівних прав і рівних можливостей чоловіків і жінок у всіх областях суспільної життєдіяльності, нерозривно пов'язаний з формуванням громадянського суспільства, демократизацією громадського життя, створенням правової соціальної держави. Логіка сучасного політичного розвитку передбачає, що цей принцип повинен бути не тільки згаданий, але й особливо виділений серед основних і найбільш пріоритетних інструментів розбудови соціально-економічної політики держави та всіх суб'єктів цієї політики. Актуальність проблеми підсилюється у контексті вирішення основної проблеми – дотримання постійного балансу між вільною економікою й усуненням явної соціальної нерівності, породжуваної нею. У зв'язку з цим необхідно не тільки встановлення меж втручання держави в економіку, але й її постійна присутність на цьому полі, конструктивна взаємодія з усіма учасниками соціально-трудових відносин. Крім того, гендерна рівність (точніше, боротьба за неї) потенційно становить ефективний ресурс збільшення політичної привабливості профспілок, оскільки жінки становлять щонайменше половину електорату. На думку Т. Л. Фролової, гендерна політика – досить самостійний аспект загальної соціально-економічної політики, спрямованої на розробку й прийняття рішень, що забезпечують вирівнювання соціального стану чоловіків і

Політологія   Філософія і політологія в контексті сучасної культури
жінок, подолання або зменшення соціально несправедливих сторін асиметрії гендерної системи, що має метою створення й забезпечення рівних прав і рівних можливостей для чоловіків й жінок і в остаточному підсумку ліквідацію дискримінації жінок насамперед у сфері соціально-трудова відносин. Ця політика покликана виробляти конкретні заходи щодо впорядкування й коригування чинного законодавства (у першу чергу трудового), формулювати вимоги й критерії гендерної рівності при здійсненні.

Гендерний диспаритет у сучасних соціально-трудова відносинах, викликаний значною мірою суб'єктивними причинами, виступає важливим ресурсом збільшення активності профспілок та нарощування ними свого соціального й політичного впливу.

Істотним напрямком перспективної діяльності профспілок виступає їх громадська діяльність. На сучасному етапі профспілки, поряд із іншими добровільними недержавними організаціями, формують громадянське суспільство, що й складає компонент політичної системи. Основними рисами профспілок, як громадських організацій, є неурядовий характер, незалежність об'єднання від держави – вважається домінуючою ознакою; неприбутковість та добровільність об'єднання членів. Важливим міжнародно-правовим аспектом розуміння статусу профспілкових організацій є той факт, що базовою основою сучасного правового розгляду організацій є апеляція до профспілок як до перших масових легальних об'єднань громадян на добровільних засадах. У міжнародному праві, зазначає харківська дослідниця О. М. Вашук, під терміном «організація» розуміється будь-яка організація працівників або підприємців, яка має на меті забезпечення та захист інтересів працівників та підприємців [3, с. 27].

Тому профспілки цілком обгрунтовано можна вважати одним з провідних та конкурентноздатних суб'єктів громадянського суспільства. Як і інші недержавні організації, профспілки можуть вдаватися до тиску на державні структури з метою відстоювання власних інтересів. Останні можуть тлумачитися не тільки як соціально-трудова, але й такі, що стосуються інших сфер життєдіяльності суспільства. Профспілки зацікавлені в реалізації своїх інтересів і створенні для цього найбільш сприятливих політичних умов, що відповідає законодавчій базі.

Форми участі профспілок у політичній діяльності різноманітні. Не всі вони є ефективними й відповідають сутності профспілок. Зокрема, безпосередньо виходячи на вибори, як політична сила, домагаючись влади й одержуючи її, профспілки перестають бути профспілками («Солідарність» у Польщі). Обрання лобістів від профспілок через взаємодію з політичними партіями, що найбільш активно виражають їхні інтереси, не завжди ефективно. Таких лобістів не може бути багато й соціальна роль депутата «до» й «після» виборів найчастіше різна. Тому очевидно є необхідність існування форми поєднання «профільної» діяльності профспілок із постійною активністю у сфері політики.

Такою формою може бути трипартизм – система тристоронньої взаємодії держави, об'єднань працівників та об'єднань роботодавців, у якій здійснюється узгодження їх інтересів та позицій з метою

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Політологія
забезпечення стабільності в суспільстві. Можна стверджувати, що постійна взаємодія із владою в системі трипартизму дає профспілкам додатковий досить ефективний спосіб участі в політичному процесі, при збереженні власної соціальної ролі профспілок як неполітичної організації. Російський політолог М. П. Ненашев, обґрунтовуючи дану тезу, стверджує, що «може мати право на існування визначення трипартизму як політичного інституту, націленого на стабільний розвиток суспільства в напрямку утвердження соціального партнерства як домінуючого виду соціально-трудова відносин» [7, с. 23].

Разом з тим політична взаємодія профспілкових організацій та держави може максимально розширитися за рахунок участі перших у здійсненні функцій соціального керування. Досягнення й підтримка соціального партнерства вимагає прийняття управлінських рішень, а отже, використання механізмів соціального керування. У соціології управління, – стверджує російська дослідниця Л. Ю. Шадріна, – під принципами керування розуміються вихідні основні вимоги, якими керується суб'єкт керування в даній суспільній системі по впорядкуванню соціальних відносин, керуванню соціальними процесами [12]. Зміст і спрямованість принципів керування визначаються стратегічною метою суспільства – створенням умов для всебічного розвитку суспільства в цілому, соціальних груп й окремих особистостей і вирішенням цього питання в конкретних суспільних умовах. Таким чином, представницькі організації найманих працівників можуть утворювати особливу ланку управління суспільством, що сполучає державні органи та соціально-активне населення. Іншою площиною соціально-управлінської функції профспілок виступає соціальний контроль, що втілюється у нагляді профспілок за виконанням умов колективних угод та дотриманням стандартів соціального захисту з боку роботодавців.

Поряд із перспективами політичного зростання профспілок на соціальному підґрунті існують й проблеми. У дослідженні М. Х. Абдіова [1], зокрема, стверджується, що функції профспілок у сучасний період стали певною мірою дублювати різні суспільно-політичні рухи, страйкові комітети, ради трудових колективів. Російський вчений виокремлює такі види політично ангажованих профспілок, що конкурують на спільному просторі: традиційні профспілки, профспілки демократичної орієнтації, профспілки комуністичного напрямку, локальні профспілки, профспілки ринкового сектора економіки. Таке видове різноманіття не може не позначитися негативно на формуванні консолідованої політичної позиції профспілкового руху.

За таких обставин політична місія профспілок обмежується трансляцією соціальних цінностей у державно-владну сферу. Як зазначає М. М. Сунарчина, «профспілки, будучи соціальним інститутом, що поєднує людей праці, за своєю природою є носіями цінностей, які не можуть бути піддані девальвації. Це цінності чесної й сумлінної праці, справедливого розподілу спільно зробленого продукту, а в цілому твердження гуманізму як провідного принципу

Політологія   Філософія і політологія в контексті сучасної культури
сучасного суспільства, для того що б у співвідношенні «держава – особистість» перевага не пересувалася на бік держави, держава повинна бути створена для людини, а не навпаки» [10, с. 25].

Крім того, виконання власне соціальних функцій профспілками є далеким від досконалості. Незважаючи на високу масовість, що зберігається, вони поки не набули потенціалу реальної суспільної сили, здатної ефективно відстоювати інтереси найманої праці, як на рівні підприємств, так в системі соціальної взаємодії з підприємцями й урядом. Тому про нарощування політичної могутності профспілок можна буде стверджувати лише після якісних перетворень у їх соціальній ролі.

Висновки. Тематичний розподіл вітчизняних та зарубіжних дисертаційних досліджень у галузі соціологічних наук обґрунтовує тезу про розгляд даного інституту в якості явища соціальної структури, за своїм функціональним навантаженням жорстко пов'язаного із сферою колективних трудових відносин. Соціологічна наукова проблемність чітко вказує на глибинний зв'язок профспілок із соціальними процесами, дає змогу побачити їх ключову роль у забезпеченні гармонізації інтересів найманої робочої сили та власників виробництва, яка посилюється за умов розбудови ринкової економічної системи. Сучасні соціологічні та політологічні дослідження відтворюють порядок денний розвитку соціальної сфери трансформаційного суспільства, встановлюють перспективні моделі функціонування профспілок як агентів соціального середовища, що агрегують його інтереси та артикулюють вимоги. Саме розкриття цієї ролі профспілок формує сукупність наукових даних, що дають змогу здійснювати політологічний аналіз їх політичного статусу. Концептуалізація соціального середовища політичної системи, здійснена в межах фахового наукового напрямку, дозволяє спиратися на отримані наукові результати, як такі, що мають високу вірогідність. За таких умов гіпотези про політичну роль професійних спілок набувають підґрунтя у вигляді визначення основного ресурсу зростання їх політичного впливу – соціально-трудова інтересів.

Важливою особливістю сучасного соціологічного дослідження профспілок є їх спрямованість на отримання емпіричних результатів та рекомендацій. Російські дослідження, зокрема, експлікують зростання значення профспілок як реального чинника розвитку соціального партнерства. За умов становлення ринкової економіки профспілкові організації залишаються чи не єдиним суб'єктом захисту прав та інтересів трудящих. У ситуаціях зниження параметрів соціального захисту внаслідок узгоджених дій держави та підприємців (як результату тіньового лобістського впливу) вихід профспілок на політичну арену є цілком вмотивованим. Зазначені ситуації виявляють об'єктивну неспроможність системи, що існує, вирішити протиріччя на соціальному рівні й обґрунтовують застосування політичних засобів. Емпірична спрямованість соціологічного наукового пошуку та отримання ними результатів щодо регіональної

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Політологія
та локальної специфіки діяльності профспілок забезпечує матеріал для
розкриття функціонування профспілок на відповідному рівні
політики.

Бібліографічні посилання

1. **Абидов М. Х.** Совершенствование организационно-экономического механизма взаимодействия государства и профсоюзов в обеспечении социальной защиты работников: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / М. Х. Абидов. – Махачкала, 2001. – 193 с.
2. **Аксенова И. Г.** Роль профсоюзов в формировании и развитии социальной ответственности российского бизнеса : дис. ... канд. социологич. наук: 22.00.04 / И. Г. Аксенова. – М., 2004. – 153 с.
3. **Ващук О. М.** Конституційно-правовий статус громадських організацій України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. М. Ващук. – К., 2004. – 190 с.
4. **Карелина М. В.** Тенденция изменения численности профсоюзов / М. В. Карелина // Социс. – 2001. – № 5. – С. 49–56.
5. **Карелина М. В.** Региональные профсоюзы в социальном диалоге / М. В. Карелина // Социс. – 2005. – № 3. – С. 62–70.
6. **Карпова Н. В.** Трипартизм как институт политической системы современной России : дис. ... канд. пол. Наук : 23.00.02 – политические институты и процессы / Н. В. Карпова. – М., 2003. – 178 с.
7. **Ненашев М. П.** Гражданское общество России и роль в его становлении общественных объединений : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / М. П. Ненашев. – М., 2001. – 176 с.
8. **Осовий Г.** Профспілковий рух в Україні: нова соціальна роль, стан та перспективи розвитку / Г. Осовий // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 8. – С. 8–26.
9. **Степаненко В. П.** Громадянське суспільство: концепція, соціальна практика та проблеми інституалізації / В. П. Степаненко // Загальна соціологія: Хрестоматія / за ред. проф. В. Г. Городяненка. – Д. : Вид-во ДНУ, 2006. – С. 238–260.
10. **Сунарчина М. М.** Профсоюзы как социальный институт трансформирующегося российского общества (на примере Республики Башкортостан) : дис. ... канд. социологич. наук : 22.00.04 / М. М. Сунарчина. – Уфа, 2004. – 169 с.
11. **Фролова Т. Л.** Гендерное регулирование социально-трудовых отношений и роль профсоюзов : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Т. Л. Фролова. – М., 2003. – 193 с.
12. **Шадрина Л. Ю.** Коллективный договор как инструмент социального партнерства : дис. ... канд. социол. наук: 22.00.08 / Л. Ю. Шадрина. – Новосибирск, 2004. – 174 с.
13. **Цвих В. Ф.** Профспілки і громадське суспільство: особливості парадигми відносин : дис. ... д-ра політ. Наук : 23.00.02 / В. Ф. Цвих. – К., 2004. – 455 с.
14. **Easton D.** A Systems Analysis of Political Life / D. A Easton. – NY.: Wiley, 1965. – 456 p.

Надійшла до редколегії 17.01.2012